

The article deals with the history of the development of such handicraft of Karakalpak people as metal processing in the XVIII-XIX centuries. There were one or two blacksmiths in each Karakalpak village at that period. Blacksmiths and craftsmen, began conducting their activities in Kungrad, Chimbai and Khodjeily in the XIX century. The raw-material for blacksmiths were delivered from Russia and Bukhara emirate. Karakalpak blacksmiths produced tools for agriculture, household items and horse bards.

Ekonomika

РЕСПУБЛИКАМЫЗДЫҢ АҰЫЛ ХОЖАЛЫҒЫНДАҒЫ АЛЫП БАРЫЛЫП АТЫРҒАН ЖЕТИСКЕНЛИКЛЕР

П.З.Хожалепесов – экономика ғилимлериниң кандидаты, доцент
Әжсинияз атындағы Нөкис мәмлекетлик педагогикалық институты

Б.П.Зинатдинов – талаба

Ташкент информациялық технологиялар университети Нөкис филиалы
Ж.К.Жорабаева – экономика ғилимлериниң кандидаты

Ал-Фарабий атындағы Қазақ миллий университети

Таянч сўзлар: агротехник, минерал ўғит, ирригация, макроиктисодиёт, ҳаракатлар стратегияси, кишлок хўжалиги, технология техника, ислохот.

Ключевые слова: агротехнический, минеральные удобрения, ирригация, макроэкономика, стратегия действий, сельское хозяйство, техника, технологии, реформа.

Key words: agrotechnical, mineral fertilizer, irrigation, macroeconomics, strategy, of action agriculture, appliances, technology, reform.

Өзбекстан Ресубликасы Президентиниң 2018-жыл 16-январьдағы «Елимиздиң азық-аўқат қәуипсизлигин буннан былай да тәмийинлеў илажлары ҳаққында»ғы ПП-5303-санлы Пәрманына муўапық елимизге азық-аўқат товарларын алып кириў бойынша айырым субъектлерге берилген индивидуал бажыхана, салық ҳәм баска да жеңилликлер, сондай-ақ, преференциялардың бийкар етилиўи бәсекиниң шыдамсызлығы, айырым өним түрлери импортының монополияластырылыўы, баҳаның жасалма арттырылыўы, ақыбетинде, усы тийкарда тийкарсыз пайда көриўге көмеклесетуғын шараятларға шек қойыў бойынша әхмийетли кәдем болды [1].

Журтымыз тәбияты - жаратқанның инамы. Ғәлле, дән тийкарғы азық аўқат товарларының бири. Ғәлленде мол зүрәт жетистирилсе дән өнимлерин ислеп шығарыў көбейеди ҳәм азық-аўқат өнимлери арзан болады. Бул жүдә зәрүр болып, халқымыздың тынышлығы менен байланыслы болған мәселе.

Журтымызға көклем кирип келиўи менен халқымызға ырысқы-несийбе ҳәм кут-берекет алып келеди. Ғәллекеш дийқанлардың бул мәўсимде арзыў нийетлери үлкен болып, ең тийкарғы мақсетлери жоқары өним жетистириўге қаратылған. Буған тәбияттың өзи де қолайлы шараят жаратып бермекте. Бул жылы жаўын-шашын муғдары өткен жылға қарағанда 2 есе, алдыңғы жылларға салыстырғанда 1,3 есе жоқары болыўы күтилмекте. Және бир зәрүрли тәрәпи, бул фермерлерди хошаметлеў мақсетинде 2019-жылда бийдайдың ҳәр бир тоннасы ушын 1 млн. 200 мың сум яки өткен жылға салыстырғанда 1,6 есе көп сатып алыў баҳасы белгиленди. Жоқары өним алған фермерлерге мәмлекет сатып алыў баҳасына 25 пайыз, яғни ҳәр бир тонна дән ушын 300 мың сумға шектеме үстеме төлеў системасыда жарияланды. Булардың ҳәммеси, әлбетте, мол өним жетистириўге түртки болады.

Президентимиз басшылығында быйылғы жылдың 25-февраль күни өткерилген ғәлле тәрбиясын системалық шөлкестистириў ҳәм зүрәтке-зүрәт қосыў бойынша тийисли ўазыйпаларға арналған видеоселекторында ғәлле зүрәтин кеминде 30 пайызға көбейтиў бойынша жол картасы ислеп шығылып, оның орынланыўы бойынша анық ўазыйпалар белгилеп берилди.

Халқымыздың ырысқы-несийбесин және де пүтин қылыў мақсетинде өткен жылдың гүзинде 1 млн 288 мың 600 гектар майданға берекет туқымы себилди. Егилген бийдай майданлары избе-из суўғарылып толық нәллер өндирилип алынбақта. Өткен ноябрь айында ҳәр гектар майданға 100 кг. нан азотлы минерал төгинлер берилип еки мәрте суўғарылды ҳәм бийдай майсалары қыслаўға толық түплеген ҳалда кирисийге арысилди. Бүгинги күнде дийқанларға мол өним алыў

ушын азотлы, фосфорлы, калийли төгинлер өз ўақтын-да жеткерип берилмекте. Жабайы шөп ҳәм зыянкеслерге қарсы гүресиў ушын 4335 ОБХ бүркегишлери, 1210 отрядқа бириктирилип мәмлекетимиз аймақларында ҳәр күни 18-20 мың гектар майданларда гербицид ҳәм фунгицидлер менен профилактикалық жұмыслар алып барылмақта. Аўыл хожалығы министрлиги қәнигелериниң мағлыўматларына тийкарланып айтатуғын болсақ, суўлы майданларға егилген бийдай толық түплеў фазасында раўажланбақта. 100 гектардан артық ғәлле майданлары найшалаў фазасына өткен. 70-75 пайыз ғәлле майданларында 1 метр квадрат жерде нәллер саны 400 ден көп болып орташа 4-5 дана нәл түпке көбейген. Ҳәр күни 35-40 мың гектар ғәлле майданға қайта азотлы минерал төгинлер берилмекте. Халқымызда мынандай бир гәп бар: «Гүз айларында қырман жайда бийдай өнип шықса, жыл жақсы келеди». 2018-жылыдың гүз айларында әйне усы жағдай гүзетилди яғни дийқанлардың тили менен айтқанда: «жыл қолайлы келди», жаўын шашын мол болды, шилле дәўиринде жерге қар түсти. 2019-жылда жаўын-шашынның муғдары 2018-жылға салыстырғанда 2 есе, алдыңғы жылларға салыстырғанда 1,3 есе жоқары болып атырғанлығы таўдай қырманлар көтериўге ең тийкарғы факторлардың бири болып есапланады.

«Толимаржон» суў сақлағышында 1 млрд куб метр, «Чинкоргон», «Пачкабар» ҳәм т.б суў сақлағышларында 2018-жылға салыстырғанда 2-3 есе көп суў жыйналғанлығы - дийқанлардың әўметі. Қалаберсе Жиззах, Сырдарья ўәлаятларында суў менен тәмийинлеўди жақсылаў ушын «Сардоба» суў сақлағышының иске түсирилгениде бул жылғы зүрәттиң мол болыўына шараят жаратпақта.

Өзбекстан Ресубликасы Президентиниң «Пахта шийки заты ҳәм масақлы дән жетистириўди қаржыландырыў системасын түп-тийкарынан жетилистириў илажлары ҳаққында»ғы қарарына муўапық базар қатнасықларын кеңнен енгизиў және аўыл хожалығын қаржыландырыў ҳәм өз-ара есап-санақлар механизмлерин түпкиликли жетилистириў, усы тийкарда аўыл хожалығы өнимлерин жетилистириўшилер ҳәм оларға хызмет көрсететуғын кәрханалардың қаржы-экономикалық жағдайын жақсылаў, рентабельлигин арттырыў, жетистирилип атырған өнимлер көлемлериниң тураклы өсиўин тәмийинлеў мақсетинде үлкен өзгерислер алып барылмақта [2].

Қарақалпақстанда ҳәр қандай жерден зүрәт алыў ҳәм нәл жетистириў жүдә үлкен мийнетти талап етеди. Жерге бир неше мәртебе ислеў бериледи, оның мелиоратив жағдайын жақсылаўға тийкарғы итибар қаратылады. Және бир тәрәпи, жерлерди гүзде кеш сүрип бир неше мәртебе шоры жуўылады. Быйылғы жылы

Қарақалпақстанда улыўма 53 мың гектар майданға ғәлле туқымы егилген еди. Соны да айтып өтиў керек, быйылғы жыл ғәлlesiлик ушын жүдә қолайлы басланды. Ең әхмийетлиси, егилген атызлардан бир тегис нәл алынды. Зүрәттиң ерте, сапалы хәм мол болыўы ғәлле нәллерин итибар менен тәрбиялаўға байланыслы. Себеби, агротехника илажлары талап дәрежесинде орынланса ғәлле нәллериниң раўажланыўы тезлеседи. Қарақалпақстанда ғәлсениң өсип раўажланыўы алдыңғы жылларда 21-мартта нәл дәрежесине келер еди. Быйылғы жылда бирде-бир ғәлле егинлери қыста зыян көрмеді. Көп жыллық тәжірибелерден келип шыққан халда, Қарақалпақстан шараятында қыстың суўық келиўи нәтийжесинде 15-20 пайызға шекем нәллер набыт болатуғын еди. Быйылғы жылда болса хеш қандай зыян көрместен қыстан аман шығыўға ерисилди. Төгин беріў, тәрбиялаў жумысларының өз ўақтында өткерилиўи биринши мәртебе Қарақалпақстан Республикасында ғәлlege төгин беріў февраль айында басланды. Елликкала районы дийқан фермерлери быйылғы жылда 3350 гектар майданға ғәлле тухымларын егиўге еристиди. Өткен жылға салыстырғанда дийханлар өзине тән мектеп жаратты, десек алжаспаған боламыз. Елликкала районының Қ.Ерназаров дийқан фермер хожалығында ғәлле майданларына өткен күз айларында 100 кг. нан азотлы минерал төгинлери толық берилген. Сондай-ақ, быйылғы жылдың биринши төгин беріў жумыслары толығы менен тамамланып, суўғарыў жумыслары әмелге асырылған. Соның менен бир қатарда, фермер хожалығындағы алып барылып атырған агротехникалық илажлары мол зүрәт алыўдың тийкаргы факторларының бири болып есапланады.

Сондай-ақ, Тақиятас районында да ғәлleden мол зүрәт алыў ис-илажларына айрықша итибар қаратылған. Быйылғы жылы 800 гектар майданында ғәлсениң өнімдарлы, мол ҳасылдарлы сорты егилген. Хәр бир фермер хожалықларында белгиленген норма тийкарында шербет пенен суўғарыў хәм суспензия усылында жапырақтан азықландырыўға биостимуляторлар қосылмақта. Әсиресе, райондағы фермер хожалықлары өз имканиятлары хәм тәжірибелеринен келип шығып ис алып бармақта. Сөз хәм ис бирлиги, олардың тынымсыз ҳәрекетлери, әлбетте, дийқанды бос қоймайды. Тәжірибели дийқанның даласында да және усындай мол зүрәтке бекем тийкар бар.

2019-жылдың зүрәти ушын Сурхандәрья ўәлаятында 93 мың гектар майданға дән егилди. Агротехникалық ис-илажлардың өз ўақтында орынланыўы хәм мәўсимлик техникалардың таяр болыўына байланыслы бүгинги күнде сапалы ғәлле тәрбияланбақта. Қәнигелердиң мағлыўматларына қарағанда, 2019-жылда Сурхандәрьяда ғәлле зүрәтин 30 пайызға шекем асырыў, яғный ўәлаятта 470 мың тоннадан 611 мың тоннаға шекем дән өнімлерин алыў имканиятлары болжанбақта. Усыдан келип шығып, ўәлаятта орыналыўы керек болған жумыслардың режеси тастыйықланған.

Қашқадәрья ўәлаятының Дийқанабад, Яккабағ хәм Шахрисабз районларының таўлы аймақларында быйылғы жылы 1 метр қалыңлықтағы қар жаўғанын инабатқа алатуғын болсақ, бул суўдың мол болыўынан дерек береді. Тәжірибели дийқанлардың айтыўына қарағанда, еки бәхәр бир болып келген.

Әдебиятлар

1. Мирзиёев Ш.М. Елимиз экономикасының тармақларын талап жоқары болған өнім хәм шийки зат түрлери менен турақлы тәмийилеў илажлары ҳаққында. /«Еркин Қарақалпақстан» 2018 ж. 20-январь.

2. Мирзиёев Ш.М. Пахта шийки заты хәм масаклы дән жетистириўди қаржыландырыў системасын түп-тийкарынан жети-листриў илажлары ҳаққында. /«Еркин Қарақалпақстан» 2018 ж. 3-март.

Ушбу мақолада Республикамыз кишлоқ хўжалигида олиб борилаётган ислохотларнинг аҳамияти кўрсатилган. Республикамызда кишлоқ хўжалигини минерал ўғитлар билан таъминлаш, бозор иктисодиёти шароитида кишлоқ хўжалигини молиялаштиришнинг йўллари кўрсатилган.

Статья отражает текущие реформы в сельскохозяйственном секторе страны. Рассматриваются вопросы обеспечения минеральными удобрениями сельского хозяйства Республики и способы финансирования сельского хозяйства в условиях рыночной экономики.

The article is devoted to the description of the reforms in the agricultural sector of the republic. The author of the article also studies the ways of providing the agriculture of the republic with mineral fertilizers and ways of its financing in conditions of market economy.

Қашқадәрья ўәлаяты Шырақшы районының Шорқудық аймағында 1900 гектар майдан суўғарылмай егилетуғын жерлер болып, оның 1000 гектарында ғәлле майсалары өсирилмекте. Мысалы: тәжірибели фермерлердиң бири Атабек Темиров усы күнге шекем 340 гектар жер майданында дийқаншылық етип атырған болса, быйылғы жылы имканиятлары және де кеңейген. Оптималластырыў нәтийжесинде фермерге 136 гектар суўғарылмай егилетуғын жер қосып берилген. Быйылғы жылы Қашқадәрьялы аўыл хожалығында ислеўшилер 204800 гектар майданда күзги дәнли егинлерин тәрбияламақта. Хәр бир исленип атырған агротехникалық ис-илажларының өз ўақтында сапалы орынланып атырғанлығы өз нәтийжелерин бермекте. Усы күнге шекем ғәлле майсалары азотлы минерал төгинлер хәм жергиликли төгинлер менен азықландырылып, шербет усылында суўғарыў жумыслары әмелге асырылмақта.

Хәзирги ўақытта Сырдарья ўәлаятында 85 мың гектар майданда ғәлле егинлери тәрбияланбақта. Алып барылған мониторинг нәтийжелерине қарайтуғын болсақ, 72 мың гектарда яғный 85 пайыз майдандағы ғәлле жақсы раўажланған, 10600 гектар жердеги бийдай орта, 2400 гектар майдандағы зүрәт сийрек болып шыққан. Бул жағдай хәр тәреплеме анализ қылынып, ғәллени раўажландырыўдың барлық ис-илажлары көрилмекте. Сырдарья ўәлаятында суў менен тәмийинлеўди жақсылаў мақсетинде «Сардоба» суў сақлағышы иске түсирилди. Бул өткен жылға салыстырғанда бир қанша көп зүрәт алыў имканиятын жаратады. Хәзирги ўақытта Жиззах, Сырдарья ўәлаятларындағы 170 мың гектар жер майданларына есапланып Сардоба районында қурылған суў сақлағышының қурылыўы келешекте ийилиўшең трубалар аркалы тамшылатып суўғарыў усылы алдына мақсет етип қойылған. Мысалы: ўәлаяттағы жерлердиң жағдайынан келип шығып 1 гектар майданға 600 куб метрден 900 куб метрге шекем суў сарпланатуғын болса, ийилиўшең трубалар аркалы тамшылатып суўғарыў нәтийжесинде суўды 60-70 пайызға шекем үнемлеў имканияты пайда болады.

Самарқанд ўәлаятында бүгинги күнде 9662 фермер хожалығынан 6070 фермер хожалығы пахта, ғәлlesiлик хәм мийўе-овощ өнімлерин жетистириўге қәнигелескен болып, олардың 152930 гектар майданында күзги бийдай тәрбияланбақта. Ўәлаяттағы 103930 гектар жер майданлары суўғарылып егилетуғын хәм 49 мың гектар жер майданы суўғарылмай егилетуғын жерлерди қурайды.

Имканият, хошаметлеў хәм нәтийже бул аўыл хожалығында нәтийжелиликке ерисиўге, мәўсимлик жумысларды өз ўақтында хәм сапалы әмелге асырылыўында зөрүр роль ойнамақта. Орынларда сервис хызметлери шөлкемлестирилип хәм орайлық ремонтлаў устаханалары модернизация қылынды. Хәзирги ўақытта 3400 жоқары зүрәтли ғәлле орыў комбайнлары толық таярланып қойылған. Ғәлле орыў мәўсимине шекем және 400 дана ең заманағой комбайнлар алып келиниўи режелестирилген. Бул, өз гезегинде, орып алыў жумысларын өз ўақтында әмелге асырыўда, зүрәтти набыт қылмастан өз ўақтында жыйнап алыўда, әлбетте, әхмийетли орын тутады.

РЕЗЮМЕ

РЕЗЮМЕ

SUMMARY